

Tomasz Czarnecki

O etymologii wyrazów "dzięki / dziękować"

Studia Germanica Gedanensia 17, 47-56

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Tomasz Czarnecki
Katedra Języków Specjalistycznych
Uniwersytet Warszawski, Warszawa

O etymologii wyrazów *dzięki / dziękować / dziękuję*

1. Uwagi wstępne

1.1. W słownictwie języka polskiego istnieje bardzo dużo wyrazów pochodzenia niemieckiego. Jako zapożyczenia niemieckie wymieniane są między innymi polskie wyrażenia *dzięki / dziękować / dziękuję*. Najczęściej łączone są te słowa z niemieckim rzeczownikiem *Dank* i z pokrewnym mu wyrazami – pochodzącymi z tego samego języka – partykułą zdaniową *danke!* i czasownikiem *danken*.

1.2. Dokładna i nie budząca wątpliwości etymologia terminów *dzięki / dziękować / dziękuję* nie zostało przekonywająco naszym zdaniem wyjaśniona. Wiele problemów związanych z pochodzeniem tych wyrazów pozostało bowiem w dotychczasowych badaniach nierozstrzygniętych, wciąż nasuwają się pytania związane z tą kwestią, np.: 1) W jaki sposób wyrazy *dzięki / dziękować* powstały z wyżej wymienionych niemieckich odpowiedników? Mimo “bardzo podobnej” formy słów niemieckich i polskich dokładne wytłumaczenie przekształceń fonetycznych zapożyczeń nie jest takie proste; właściwie dotychczas nie zostało ono w poprawny sposób dokonane. 2) Czy polskie wyrazy zostały przyjęte wprost z języka niemieckiego czy też pośredniczył w przejściu tego wyrazu język czeski? Jeżeli zaś pośrednikiem w przejściu tego wyrazu od Niemców była czeskie wyrazy *diek / dieka / děkovati*, to dlaczego mimo odmiennej formy tego języka zachowała się w języku polskim postać niemieckiego pierwowzoru, zawierająca spółgłoskę *n* ?

2. Wyrazy *dzięki / dziękować / dziękuję* i pokrewne im słowa w innych językach słowiańskich

2.1. Aby dokładnie objaśnić pochodzenie wymienionych wyżej wyrazów, trzeba – choćby tylko formalnie (tzn. bez uwzględnienia znaczeń tych słów) – zestawić wszelkie ich postacie należące do rdzenia **dzięk-** oraz pokazać rozprzestrzenienie tych odmian w innych językach słowiańskich.

2.2. W języku polskim istnieją następujące wyrazy z *dzięk-*:

- a) Okres staropolski (cytuję te formy za L. Moszyńskim 1954: 56 i S. Urbańczykiem 1953: I 329): *dzieczność, dziek, dzieka, dzięki, dziękować, dziękowanie, nieprzedzięcznie, niewdzięczność, niewdzięczny, podziękować, podziękowanie, przedzięcznie, przedzięczny, przedzięczny, przedziek, upprzedzięczyć, wdzięcznie, wdzięczność, wdzięczny, wdzzięczny;*
- b) W 16 w. (za F. Peplowskim 1954: VI 459 i J. Siatkowskim 1970: 19) też: *dzieka, dziękować, dziękowne, dziek, dzieka, dziękować, dzięki, dziękuję, dzieki* itp.
- c) W języku 17–21 w. (podaję formy za słownikami języka polskiego: J. Karłowiczem, A.A. Kryńskim, W. Niedźwiedzkiem 1900: I 655, W. Doroszewskim 1955: II 602): *dziek, dzieka, dziękczynić, dziękczynienie, dziękczynnie, dziękczynność, dziękczynny, dzięki, dziękowanie, dziękuję, nadziękować się, niewdzięcznica, niewdzięcznie, niewdzięcznik, niewdzięczność, niewdzięczny, oddziękować się, podzięka, podziękować, podziękowanie, przedzięcznie, przedziek, przedzięki, wdzięczek, wdzięczen, wdzięczenie się, wdzięcznica, wdzięcznić się, wdzięcznie, wdzięczniusi, wdzięczniutki, wdzięcznogłosy, wdzięcznomowny, wdzięcznopamiętny, wdzięcznoptylny, wdzięcznorymny, wdzięczność, wdzięcznośpiwny, wdzięcznowonny, wdzięczny, wdzięczyć, wdzięczyć się, wdzięczuchny, wdziek, wdzieka, wdzięki, wdziękini, wdziękostawa, wdziękosz, wywdzięczać / wywdzięczyć, wywdzięczać / wywdzięczyć się, wywdzięczanie (się), wywdzięczenie (się), wywdzięka, zawdzięczać, zawdzięczanie, zawdzięczenie, zawdzięczyć.*

2.3. W innych językach słowiańskich ich słowniki podają następujące formy wyrazów:

2.3.1. W języku kaszubskim zaświadczone są (cytuję za W. Borysiem 2005: 144): *dżąka / dżęka, dżąkować / dżękować.*

2.3.2. W języku czeskim występują następujące formy i ich derywaty (cytuję za V. Machkem 1957: 85 / 1968: 117, S.M. Newerklą 2004: 128–129 i innymi słownikami podanymi w bibliografii): staroczeskie *diek, dieka, děk, děkovati, v děči, v děk, měj-ho-děk / niehoděk / mēhoděk / míhoděk* // czeskie *dík, děkovati, bezděky, děkovaci, děkovaní, děkovny, díka, díkučinení, díky, odvděk, odvděcovati se, odvděčiti se, poděkovaní, vděčivati, vdečiti, vděčny, vděčnost, vděk, vděkyplny, vděkyně, zavděčiti.*

2.3.3. W języku słowackim występują (cytuję za V. Machkem 1968: 117 i S.M. Newerklą 2004: 128–129): *d'aka, d'akovati, vd'ak, vd'aka, d'ak, bezdek.*

2.3.4. W językach łużyckich mamy zaświadczone (cytuję za H.H. Bielfeldtem 1933: 125 i H. Schuster-Ševcem 1968: III 193): a) górnołużyckie *dżak, dżakność, dżakować so*, b) dolnołużyckie: *žék, žékowaś se, žékowizna.*

2.3.5. W językach wschodnio-słowiańskich zaświadczone są (cytuję za W. Borysiem 2005: 144): a) ukraińskie: *djaka, diakuvati*, b) rosyjskie gwarowe (zachodnie i południowe): *diakat', diakovat'*, c) białoruskie: *dziaki, dziakovac'.*

3. Dotychczasowe etymologie wyrazów *dzięki* / *dziękować* / *dziękuję* i ich krytyka

3.1. Tylko w jednym opracowaniu pochodzenia wyrazów wskazuje się na ich rodzimy charakter; twierdzi się, że wyżej wymienione słowa są tworamii słowiańskimi, mający charakter dźwiękonaśladowczy.

3.1.1. Twórca Słownika etymologicznego języków łużyckich H. Schuster-Ševc (1968: III 193) przypuszczał, że wyrazy obu odmian tych języków *džak* / *žek* razem z ich odpowiednikami polskimi *dzięk* / *dzięka* i czeskimi *diek* / *dieka* można sprowadzić do wspólnej podstawy z indoeuropejskim rdzeniem **tengh* (polskie *ciągnąć*), ponieważ podziękowanie byłoby pierwotnie rodzajem podania ręki, jej „wyciągnięciem” w kierunku drugiej osoby. Fonetyczne „trudności” tej etymologii – alternacja spółgłoski bezdźwięcznej z dźwięczną w nagłosie i wstawienie w środku wyrazów spółgłoski *n* – dadzą się według tego badacza wyjaśnić: są one bowiem bardzo częste przy tego rodzaju formacjach onomatopiecznych.

3.1.2. Powyższa etymologia nie przekonywuje. Gdyby nawet problemy wytłumaczenia zmian fonetycznych wyrazów słowiańskich były w tym przypadku możliwe (w języku polskim jest wyraz dźwiękonaśladowczy *dzięk!*), to i tak nie jest wiadomo, jak objaśnić rozwój semantyki tych wyrazów; nie odzwierciedla on bowiem w żadnym stopniu interkulturowych aspektów powstawania wyrażen określających formy podziękowań, jakie tworzyły się już od początków Średniowiecza w językach europejskich.

3.2. Pozostałe opracowania pochodzenia wyżej wymienionych wyrazów sprowadzają etymologie słów do podstawy niemieckiej – właśnie do rdzenia wyrazów tego języka, które w dzisiejszej formie brzmią *Dank* / *danken*. Nie ustalona jednak została przy takich interpretacjach etymologicznych dokładna fonetyka podstawy, tzn. nie jest wiadome, czy te wyrazy pochodzą z niemieckiej formy z samogłoską *a* czy też z postaci tego języka z samogłoską *e* (tzw. przegłosem *a*), oraz jaką rolę pełniły przy przejmowaniu wyrazów formy czeskie z *e* i bez nosówki.

3.2.1. Wszystkie etymologie odnoszące wyrazy do niemieckich źródeł stwn. *danch*, czy śrwn. *danc* (np. E. Berneker 1908: I 193–194, F. Miklosich 1886: 40, M. Vasmer 1953: I 387, H.H. Bielfeldt 1933: 125, A. Brückner 1927: 112, W. Kaestner 1939: 67, A. Karszniewicz 1988: 53, G. Korbut 1893: 377, A. Mayer 1927: 18 i inni) nie wyjaśniają w dostatecznym stopniu, w jaki sposób powstał w językach słowiańskich miękki nagłos spółgłoskowy (polski rdzeń *dzięk-* a nie rdzeń **dęk-*), i dlaczego w języku czeskim pojawiły się „nowatorskie” samogłoski *ě* / *ie* bez nosowej spółgłoski (tzn. formy *děk-* / *diek-*).

3.2.2. Etymologie sprowadzające wyrazy słowiańskie do niemieckich postaci z *e* (stwn. / śrwn. *denke* // stwn. *denchi* czy też stwn. *denken*), jakie podają badacze (np. V. Kiparski 1934: 143–144, V. Machek 1968: 117, S.M. Newerklá 2004: 128, A. Bańkowski 2000: I 331, W. Boryś 2005: 144, Z. Stieber 1974: 133), nie wyjaśniają ponadto, dlaczego właśnie takie odmiany niemieckich słów mogły być źródłem form języków słowiańskich:

3.2.2.1. Śrwn. *denke* (takie źródło rozważa V. Kiparsky 1934: 143) była rzeczywiście zaświadczona w średniowiecznym języku niemieckim jako forma mianownika liczby mnogiej rzeczownika *danc*, ale przede wszystkim ze względów chronologicznych (zanik nosówek w języku czeskim nastąpił w końcu 10 w.) nie mogła być źródłem wyrazów słowiańskich.

3.2.2.2. Natomiast forma stwn. *denke*, tak jak ją podają autorzy najnowszych słowników etymologicznych języka polskiego A. Bańkowski (2000: I 331) i W. Boryś (2005: 144) nie była zaświadczona w zabytkach języka niemieckiego tego okresu i nigdy nie istniała w tej to postaci. Rzeczownik stwn. *danch*, *dank* należał do tzw. mocnej deklinacji tej części mowy, tzn. do *a* – tematowej odmiany (tzw. *a*-Stämme), a nie do deklinacji z przegłosem, odmiany *i* – tematowej (tzw. *i*-Stämme). Dopiero w języku średnio-wysoko-niemieckim możliwy był u tego rodzaju rzeczowników analogiczny przegłos w liczbie mnogiej. Staro-wysoko-niemiecka forma liczby mnogiej rzeczownika *danch*, *dank* brzmiałaby **dancha* / **danka* (nie jest ona niestety zaświadczona, ale taką postać ma biernik liczby mnogiej (Graff 1834: V 169), który był według zasad deklinacji identyczny z tą formą!), a do tego wyraz *danch*, *dank* w znaczeniu religijnym był używany w tekstach przede wszystkim w liczbie pojedynczej.

3.2.2.3. Forma stwn. *denchi* była zaświadczona w słownikach niemieckich, ale nie występowała w tekstach jako forma liczby mnogiej (tak jak to twierdzi Newerkla 2004: 129), lecz jako celownik liczby pojedynczej; jest ona cytowana w ten sposób przez słownik Graffa 1834: V 169 obok form *thanke*, *danche*. Ponadto w słowniku tym znajduje się adnotacja, że mogła być ta forma wzięta z wyrażenia *in denchi* (i stoi tylko obok podobnego znaczeniowo *in danche*). Nasuwa się wniosek, że jest to forma, która wykazuje tendencje do „samodzielnego znaczenia”, zaświadczony jest bowiem także stwn. przymiotnik *indenchi* (Graff 1834: V 171), mający znaczenie ‘w pamięci’, ‘godny zapamiętania’, ‘miły’ (i z tego to wyrazu rozwinął się w późniejszych czasach przymiotnik *eingedenk* (śrwn. *îngedenke* / *îndenke*) o znaczeniach ‘pomny, pamiętający’: Duden 1989: 400). Oba te wyrażenia (*denchi* / **in(gi)denchi*) związane są niewątpliwie z stwn. rzeczownikiem **(gi)denchi* ‘myśl, pamięć’ (rzeczownik ten należałby do tzw. *ja*-deklinacji, a więc z przegłosem już w liczbie pojedynczej!), będącym derywatem czasownika *denken*. A z tej to formy **(gi)denchi* nie da się w przekonujący sposób wyprowadzić żadnej postaci słowiańskiej z rdzeniem *děk* / *dzięk*: W żaden sposób nie można wytłumaczyć, dlaczego dla charakterystyki podziękowania wybrano tak osobliwe (i to zarówno pod względem semantycznym jak i formalnym!) wyrażenie języka niemieckiego, a nie „prosty” wyraz tego języka: stwn. *danch*.

3.2.2.4. Także nie można przekonująco wyjaśnić, jaki wpływ miał stwn. *denken* (pokrewny semantycznie do stwn. *dank*, *dankôn*) na ustalenie się form słowiańskich. Badacze, którzy sugerują tego rodzaju oddziaływanie (np. V. Kiparsky 1934: 143–144 czy też Z. Stieber 1974: 133) nie wyjaśniają nawet w najmniejszym stopniu, w jaki sposób mógł czasownik o znaczeniu ‘myśleć’ wpłynąć na rozwój fonetyczny czasowników słowiańskich oznaczających ‘podziękowanie’ (tzn. na czeskie *děkovati* i polskie *dziękować*).

3.2.2.5. Reasumując, możemy stwierdzić, że stwn. formy *ze*, wysunięte w dotychczasowych etymologiach, nie mogą – mimo pozornie prostych objaśnień fonetycznych (zastępstwa niemieckiego *en* przez słowiańskie *ę*) być źródłami ani jednej formy słowiańskiej, która była używana dla ‘podziękowania’.

4. Raz jeszcze o etymologii wyrazów *dzięki* / *dziękować* / *dziękuję*

4.1. Ogólne uwagi etymologiczne

4.1.1. O etymologii wyrazów *dzięki* / *dziękować* / *dziękuję* autor niniejszego artykułu pisał już przed kilku laty, opracowując terminy chrześcijańskie pochodzenia niemieckiego (Czarnecki 1999: 20–21): Terminy te – mimo wszystko – pochodziły według autora z języka niemieckiego: ze stwn. form dzisiejszych słów *danken* / *Dank*. Etymologię tego rodzaju przejęła K. Długosz-Kurczabowa (2003: 119–120) w swym słowniku etymologicznym języka polskiego, nie dała ona jednak żadnych wyjaśnień, czy proponowane rozwiązania autora są do przyjęcia. W dwóch innych słownikach etymologicznych języka polskiego: A. Bańkowskiego (2000: I 331) i W. Borysia (2005: 144) pominięto natomiast propozycje autora (zapewne wydawały się one tym badaczom nieprzekonywające, lub po prostu wyżej wymienieni etymolodzy nie zauważyli tego rodzaju wywodów).

4.1.2. Z powyższych względów w niniejszym artykule zostanie poruszona raz jeszcze kwestia etymologii *dzięki* / *dziękować* / *dziękuję*: tym razem z możliwie dokładnym uzasadnieniem procesów fonetycznych i znaczeniowych, które trzeba przede wszystkim prześledzić jako odzwierciedlenie interkulturowych kontaktów romańsko-germańsko-słowiańskich, tzn. kontaktów języków łaciny, niemieckiego, czeskiego i polskiego.

4.2. O pochodzeniu niemieckich wyrazów *Dank* / *danken*

Oba wyrazy niemieckie są pochodzenia germańskiego i w tym względzie nie ma różnicy zdań etymologów (zob. Duden 1989, J. Grimm 1854: II 728, F. Kluge 1995, W. Pfeifer 1989: I 254–256; o formach związanych z tymi wyrazami w stwn.: E.G. Graff 1834: 160–172 i w śrwn. Lexer 1878: I 407–409). Dotychczasowa etymologia słów niemieckich nie wyjaśnia jednak przekonująco, jak rzeczownik *Dank*, będący derywatem wstecznym czasownika *denken*, uzyskał znaczenie ‘podziękowania’. Interpretacja słownika etymologicznego F. Kluge (1995: 127) wskazuje tylko na czasownikowe pochodzenie tego rodzaju znaczenia: *Ich werde daran denken* < *ich werde das in Gedanken halten* ‘będę o tym myślał < zachowam to w pamięci’ i nie uwzględnia faktu, że stwn. czasownik *dankôn* powstał jako formacja sekundarna z rzeczownika stwn. *danch* (podobnie było też z analogicznymi czasownikami w innych językach germańskich). Problemy tej etymologii można naszym zdaniem rozwiązać, jeśli się przyjmie, że „nowe uczucie podziękowania” było tylko naśladowaniem łacińskiej formuły czasownikowej *gracias* / *gracia agere*, które powstało w czasach chrystianizacji plemion germańskich. Z tłumaczenia powyżej wymienionej łacińskiej formuły, która pierwotnie odnosiła się tylko do Boga (*deo gracias agere*), rozwinęła się najpierw fraza staro-wysoko-niemiecka *danch tuon* (wybrano przy tym rzeczownik *danch* podobny znaczeniowo

do łacińskiego *gracia*, bowiem *czynić coś jako / w myśl (Boga) zrozumiano jako czynić (jemu = Bogu) dzięki*), z której to frazy w przeciągu czasu powstał czasownik *dankôn* (nastąpiła tzw. uniwerbizacja).

4.3. Stwn. *dankôn / dank* > stp. / pol. *dzięk / dzięka / dziękować*

Wymienione w tytule tej części artykułu wyrazy zostały zapożyczone do języka staropolskiego za pośrednictwem języka czeskiego (o problemach pośrednictwa czeskiego pisali już wcześniej: M. Basaj 1966, M. Basaj, J. Siatkowski 1964–1980, A. Brückner 1927: 112, J. Siatkowski 1970: 19, J. Siatkowski 1996: 28, M. Karpluk 2001: 35, i inni). Zapożyczenie tego rodzaju wyrazów to jeden z wielu przykładów rozprzestrzeniania się kultury chrześcijańskiej – propagowania łacińskiego znaczenia *deo gracias agere*.

4.3.1. Stwn. *dank / dankôn* > stcz. *diek / děk, děkovati*

Staroczeskie *diek / děk // děkovati* to stare zapożyczenia tego języka z czasu chrystianizacji tego kraju; zostały one przejęte z języka niemieckiego w okresie 10 wieku, przypuszczalnie w latach 920 – 950. W tym to czasie niemiecką samogłoskę *a* oddawano w staroczeskim już jako *a* (a nie jak w starszych zapożyczeniach jako *o*), a więc formy wyrazów słowiańskich brzmiały po zapożyczeniu zapewne **dank / *dankovati*. Grupa *an* w tych wyrazach była jednak podobna fonetycznie do ginącej słowiańskiej nosówki przedniej, która brzmiała w tym czasie zapewne jako bardzo szerokie nosowe *e (ä)* lub nawet jak nosowe *a* (tzn. jako *q*). Zaraz po zapożyczeniu wyrazy zostały adaptowane zatem jako **daq / *daqovati*, a ponieważ tego rodzaju nosówki mogły stać po spółgłoskach miękkich, w krótkim czasie nastąpiły dalsze przekształcenia nagłosu wyrazów i brzmiały one po tej zmianie **d'qk / d'qkovati*. Po utracie nosowości (koniec 10 w.) wyrazy były wymawiane już jako **d'ak / d'akovati*. Późniejsze formy czeskie *diek / děk // děkovati* są wynikiem przegłosu *'a > ě / ie*, procesu który zachodził w języku staroczeskim po 11 w. w specyficznej pozycji – w sąsiedztwie palatalizowanych spółgłosek. Jeszcze przed tymi zmianami (tzn. utratą nosowości i przegłosem) formy czeskie przedostały się do innych języków słowiańskich, w tym do języka polskiego.

4.3.2. Stcz. *diek / děk, děkovati* – stp. *dzięk / dzięka // dziękować*

4.3.2.1. Wyrazy *dzięk / dzięka // dziękować* zostały przejęte z języka czeskiego podczas chrystianizacji Polski (tzn. około roku 966). Były one więc tylko pośrednimi zapożyczeniami języka niemieckiego – ze względów fonetycznych nie mogły bowiem zostać zapożyczone wprost z tego języka. Pierwotne ich postacie brzmiały zapewne *d'qk / d'qkować*, tzn., w języku polskim zachowano dokładnie miękkość spółgłoski nagłosowej i substytuowano ginącą czeską samogłoskę nosową *q* jako staropolską nosówkę przednią *'q*. W późniejszych wiekach nastąpiła afrykatzycja nagłosu (*d' > dź*) i powstała nosówka *'ę*, stąd dzisiejsze postacie tych wyrazów *dzięk, dzięka, dziękować*. O tak wczesnym – dziesięciowiecznym zapożyczeniu z języka czeskiego świadczą: a) rozprzestrzenienie wyrazów polskich w gwarach, np. w zwrotach typu *Bogu niech będzie dzięk!* (zob. J. Karłowicz 1900), b) pierwotny religijny charakter zapożyczeń (nieprzekonywające są przy tym sugestie A. Brücknera 1927: 112,

że formy polskie *dzięk*, *dzieka*, *dziękować* mogły powstać z beznosówkowych postaci czeskich *diek* / *dieka* / *děkovati*).

4.3.2.2. Sporadycznie występujące postacie wyrazów z 15 i 16 w. typu *dzieka* / *dziękować* (F. Peplowski 1956: VI 459, J. Siatkowski 1970: 19) powstały pod wpływem postaci czeskich tego okresu *dieka*, *děkovati*, które oddziaływały w czasie późnego średniowiecza na piśmiennictwo języka staropolskiego.

5. Wyrazy *dzięki* / *dziękować* / *dziękuję* – odzwierciedleniem interkulturowych kontaktów łacińsko-niemiecko-czesko-polskich

Zapóżyczony wyraz *dzięk-dzieka* / *dziękować* zostały włączone w okresie lat 1000–2000 do procesu rozwoju ogólnej europejskiej kultury. Pod wpływem łacińskich i niemieckich wzorów – wyrazów *gracia* / *gracies* – *danke* / *denken* – a czasami też czeskich odpowiedników *dieka* / *diek* / *děkovati* – uległy te słowa polskie daleko idącym przekształceniom, które odzwierciedlają europejskie modyfikacje międzykulturowe tych dziesięciu wieków: począwszy od kultury chrześcijańskiej poprzez kulturę rycerską – szlachecką – państwową – publiczną, aż do dzisiejszych form kultury osobistej (prywatnej), związanej z uprzejmością.

5.1. *Dank* – *dzięki*

Pod wpływem tych modyfikacji kulturalnych romańsko-germańskich ukształtowała się w języku polskim osobliwą formę liczby mnogiej: *dzięki*. To w dzisiejszej polszczyźnie: a) partykuła zdaniowa *dzięki!* (*Danke!*), b) nominalna grupa wyrazów o wartości wypowiedzenia: *dzięki Bogu!* (*Gott sei Dank!*) *Piękne dzięki!* (*Schönen Dank!*) *Dzięki Ci!* (*ich danke dir*), c) przyimek *dzięki (tobie)...* (*dank dir*), d) grupa wyrazów w funkcji spójnika *dzięki czemu (dadurch)*, e) rzeczownik w liczbie mnogiej jako składnik nominalnych i werbalnych grup wyrazowych albo część złożenia determinatywnego: *dzięki składamy Bogu...* (= *Wir danken Gott...*), *dzięki czynimy (wir sagen Dank / dank)* / *dziękczynienie (gracias agere – danc tuon – Dank sagen)* / *dziękczynny (dankbar)* / *dziękczynność (Dankbarkeit / Dank)*.

5.2. *Danke!* – *dziękuję!*

Na wzór niemieckich kontekstów *Ich danke* / *danke* wykształciła się osobliwa forma języka polskiego *dziękuję* jako: a) partykuła zdaniowa *dziękuję!* (*danke!*); b) eliptyczne formy zdania wyrażające podziękowania / ekspresje: 1/ (*Ja*) *dziękuję (Ich danke!)* / *No, ja dziękuję!* (*Na, ich danke!*) / *Dziękuję, postoję!* (*Danke, bestens!* / *Na, ich danke!*) / *Dziękuję za pamięć!* (*Danke der Nachfrage!*); 2/ *Dziękuję bardzo!* / *Dziękuję ci bardzo!* (*Danke sehr!* / *Ich danke dir!*); c) grupa czasownikowa w funkcji zdania nadrzędnego o informacji modalnej: *Dziękuję Bogu, że to zrobiłem* (*Gott sei Dank, dass ich das gemacht habe*), która funkcjonuje w znaczeniu *na szczęście (zum Glück)* jako synonim krótszej formy *dzięki Bogu* (*Gott sei Dank*).

5.3. *Dank* – *dzięk* / *dzieka*

5.3.1. Po wpływem łacińskiego *gracia* (rodzaj żeński!) i mimo męskiego rodzaju wyrazu *Dank* pojawiły się obok form czeskiego *diek* i polskiego *dzięk* postacie z końcówką *-a*: *dieka* / *dzieka*.

5.3.2. Niemieckie *Dank* oddziaływało w późniejszych wiekach również na rozwój semantyczny polskich wyrazów *dzięk* / *dzięka*; powstały nowe znaczenia, analogiczne do semantyki śrwn *danc* : 1/ 'wdzięk, powab', 2/ 'ozdoba, zaszczyt, chluba'.

5.3.3. Na wzór niemieckich *Gott sei Dank!* / *Gott sei gedankt!* powstały też polskie wyrażenia: *Bogu niech będzie dzięk!* / *Bogu niech będą dzięki!* *Bogu dzięki!* *Dzięki Bogu!* (znalazły one zastosowanie jako paranteza modalna i grupa wyrazów o wartości dopowiedzenia).

5.4. Grupy wyrazów: przyimek + *Dank* / *dzięk*

Na wzór grup przyimkowych, tzn. połączeń śrwn. *danc* i czeskiego *diek* z przyimkami pojawiły się też w historii języka polskiego podobne strukturalnie grupy wyrazów z *dzięk* / *dzięka*.

5.4.1. *Bez dzięki* – śrwn. *âne danc*

Fraza ta powstała z naśladowania śrwn. grupy wyrazów *âne danc* i była używana w znaczeniach przysłówkowych 'wbrew woli', 'koniecznie', 'nieprzerwanie'. Szybko zjawily się derywaty: *bezdzięczny* 'wymuszony', *bezdzięcznie* 'nie dobrowolnie', *bezdzięczność* 'konieczność', 'przymus'. W języku czeskim i słowackim mamy podobne twory (mogły być one pośrednikami przy przejęciu niemieckiego wzoru): a) czeskie: *bezděky* / *bezdieky*, *bezděčne*, *bezděk*; b) słowackie: *bezděčne*, *bezdek(y)*.

5.4.2. *przez dzięki* – śrwn. *âne danc*

Grupa wyrazów *przez dzięki* 'z musu, wbrew woli, koniecznie' był odczuwana jako synonim wyżej wymienionej grupy wyrazów *bez dzięki* (istniała przecież wymiana *bez* i *przez* w dialektach języka polskiego). Tu też zjawily się derywaty tej grupy wyrazów (mające podobne znaczenia): *przedzięcznie*, *przedzięk*, *przedzięki*.

5.4.3. *w dzięk* – stwn. *in danche* – śrwn. *in danc*

Grupa wyrazów utworzona została pod wpływem łaciny (wyrażeń *gracia* / *in gracia*, *gratus*), niemieckiego (grupy wyrazów *in danc* i wyrazu *danc*) i czeskiego (grup wyrazów *w děk*, *w děči* i wyrazu *děk*); była używana pierwotnie w znaczeniu przysłówkowym 'dobrowolnie' i stała się podstawą wielu derywatów: a) powstały od niej derywaty przymiotnikowe i przysłówkowe typu: *wdzięczen*, *wdzięczny*, *wdzięcznie* (i inne wyrażenia; zob. wyżej pozostałe derywaty wyrazu *dzięk*), które naśladowały przy tym też podobne wyrażenia czeskie (*vděčen*, *vděčně* itp.); b) powstał też rzeczownik *wdzięk* (też czeski *vděk*), pod wpływem łacińskiego *gracia* ze znaczeniem 'powab, czar' i w tym odcieniu znaczeniowym zastąpił ten rzeczownik wyrazy *dzięk* / *dzięka* (historię tego rodzaju wyrażeń opisuje K. Długosz-Kurczabowa 2004: 119 – 120).

5.5. Frazy czasownikowe z *Dank* / *děk* // *dzięk* / *dzięka*

Polskie frazy z *dzięk* / *dzięka* tworzone były na wzór niemieckich fraz z *Dank* i czeskich z *děk*: a) *Hab Dank!* > *miej dzięk!* *miej dziękę!* (*dziękuję ci, jestem ci wdzięczny*); b) *hab ez danc!* > *měj-ho-děk* > *miej go dzięk!* (*jestem ci wdzięczny za to*).

Literatura:

- Bańkowski A. (2000): *Etymologiczny słownik języka polskiego*. Warszawa.
- Basaj M. (1966): *Bohemizmy w języku pism Marcina Krowickiego*. Wrocław.
- Basaj M./ Siatkowski J. (1964–1980): Przegląd wyrazów uważanych w literaturze naukowej za bohemizmy, [w:] *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego X–XII, Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej VI–XIX*. Łódź–Warszawa.
- Bielfeldt H. H. (1933): *Die deutschen Lehnwörter im Obersorbischen*. Leipzig.
- Boryś W. (2005): *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków.
- Brückner A. (1927): *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków.
- Czarnecki T. (1999): Najstarsze polskie słownictwo religijne o rodowodzie niemieckim, [w:] B. Kreja (Hrsg.): *Tysiąc lat polskiego słownictwa religijnego*, Gdańsk, 13–27.
- Długosz-Kurczabowa K. (2003): *Nowy słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa.
- Doroszewski W. (1955): *Słownik języka polskiego*. Warszawa.
- Duden (1989): *Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim
- Graff E.G. (1834): *Althochdeutscher Sprachschatz oder Wörterbuch der althochdeutschen Sprache*. Berlin.
- Grimm J.W. (1854): *Deutsches Wörterbuch*. Leipzig.
- Kaestner W. (1939): *Die deutschen Lehnwörter im Polnischen*. Hamburg.
- Karłowicz J. (1900): *Słownik gwar polskich*. I–VI. Kraków.
- Karłowicz J./Kryński A.A./ Niedźwiedzki W. (1900): *Słownik języka polskiego*. Warszawa.
- Karpluk M. (2004): *Słownik staropolskiej terminologii chrześcijańskiej*. Kraków.
- Karszniewicz-Mazur A. (1988): *Zapóżycczenia leksykalne ze źródła niemieckiego we współczesnej polszczyźnie*. Wrocław.
- Kiparsky V. (1934): *Die gemeinslavischen Wörter aus dem Germanischen*. Helsinki.
- Kluge F. (1995): *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 23. Auflage. Berlin.
- Korbut G. (1893): *Wyrazy niemieckie w języku polskim pod względem językowym i cywilizacyjnym*, [w:] *Prace Filologiczne IV* (Warszawa), 345–560.
- Lexer M. (1872): *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch*. Bd. I–III. Leipzig.
- Machek V. (1957): *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. Praha.
- Machek V. (1968): *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha.
- Mayer A. (1927): *Die deutschen Lehnwörter im Tschechischen*. Reichenbach.
- Miklosich F. (1886): *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wien.
- Moszyński L. (1954): *Geografia niektórych zapóżycczeń niemieckich w staropolszczyźnie*. Poznań.
- Newerkla S.M. (2004): *Sprachkontakte Deutsch–Tschechisch–Slowakisch*. Frankfurt/M.
- Peplowski F. (1954): *Słownik polszczyzny XVI wieku*. Wrocław 1956.
- Pfeifer W. (1989): *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*. I–III. Berlin.
- Priručni slovník jazyka českého* (1948). Praha.
- Schuster-Ševc H. (1968): *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache*. Bautzen.
- Siatkowski J. (1970): *Bohemizmy fonetyczne w języku polskim*. Część II. Warszawa.

- Siatkowski J. (1996) *Czesko-polskie kontakty językowe*. Warszawa.
 Ślawski F. (1952): *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków.
Slovník Spisovného jazyka Českeho (1957). Praha.
 Stieber Z. (1974): *Świat języków słowiańskich*. Warszawa.
 Šimek F. (1948): *Slovník staročestiny*. Praha.
 Urbańczyk S. (1953): *Słownik staropolski*. Wrocław.
 Vasmer M. (1953): *Russisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg.

Zur Etymologie der polnischen Wörter

dzięki / dziękować / dziękuję

Zusammenfassung

Der vorliegende Artikel unternimmt den Versuch, noch einmal die Etymologie von drei polnischen Wörtern *dzięki / dziękować / dziękuję* darzustellen.

Der Verfasser des Artikels weist dabei auf Unzulänglichkeiten der bisherigen Forschung hin, die sich mit der Etymologie von diesen drei Wörtern beschäftigt hat. Er kritisiert sowohl die Versuche, die polnischen Wörter allgemein auf die deutschen *a*-Formen zurückzuführen, ohne zu erklären, wie die slawischen Gestalten mit / ohne Nasal und mit der Palatalisierung des Anlautes entstanden sind (deutsch *danch* – tschechisch *diek* – polnisch *dzięk*), als auch die Interpretationen, dass die obengenannten slawischen Wörter auf die deutschen *e*-Formen (*denke / denchi*) zurückgehen, weil solche Etymologien seiner Meinung nach nicht präzise und nicht genau sind.

Im Artikel wird eine neue Etymologie von drei oben genannten polnischen Wörtern vorgeschlagen. Die einzelnen Stadien der Übernahme der deutschen Formen werden dabei genau vorgestellt: ahd. *danch / dank // dankôn* > > tschechisch: **dank / *dankovati* > **dąk / *dąkovati* / > **d'ąk / *d'ąkovati* (> *děk / diek / děkovati*) > > polnisch **d'ąk / *d'ąkovati* > *dzięk / dziękować*.

Die weiteren formalen und semantischen Entwicklungen der polnischen Wörter und ihrer Derivate – sowohl das Entstehen von drei eigentümlichen Wörtern des Dankes *dzięki / dziękować / dziękuję* und von vielen Derivaten dieser Wörter als auch eine ununterbrochen dauernde Beeinflussung von allen solchen Wörtern durch ihre lateinisch-deutsch-tschechischen Entsprechungen – werden als ein langer Prozess der interkulturellen europäischen Bewegungen der Jahrhunderte aufgefasst und als bekannte Umgestaltungen des Charakters der gesamteuropäischen Kultur der Zeit 1000 – 2000 interpretiert: christliche Kultur > ritterliche Kultur > Adelskultur > staatliche Kultur > öffentliche Kultur > persönliche Kultur.